

Effectief Schakelen: verbeteren van de informatieoverdracht tussen PO en VO

PO-Raad, AVS en VO-raad

Utrecht, 21 februari 2011

1 Inleiding

Jaarlijks maken ongeveer 185.000 leerlingen de overstap van het primair naar het voortgezet onderwijs. Voor leerlingen is deze overgang een belangrijke stap in hun schoolloopbaan. Om er voor te zorgen dat de leerling optimaal van de ene vorm van onderwijs naar de andere kan doorstromen, moet de aansluiting tussen het primair en het voortgezet onderwijs goed zijn. Dit vraagt veel aandacht en afstemming tussen beide sectoren. Uit onderzoek en praktijkervaringen blijkt dat deze overstap niet altijd optimaal verloopt en dat er winst te halen valt.

In het programma Effectief Schakelen werken PO-Raad, VO-raad, AVS en Cito aan een betere overgang tussen het primair en het voortgezet onderwijs. Dit programma heeft het afgelopen jaar de nadruk gelegd op twee onderdelen. Het eerste onderdeel betreft de effecten van het verplaatsen van de Cito-Eindtoets. In 2010 is een pilot uitgevoerd, waarbij op 55 scholen in vier regio's de afname van de Cito-Eindtoets is verplaatst van begin februari naar eind maart. Het tweede onderdeel heeft betrekking op het verbeteren van de informatieoverdracht tussen primair en voortgezet onderwijs. Centraal staat de vraag op welke manier leerlinggegevens aan het einde van het basisonderwijs of speciaal (basis)onderwijs worden overgedragen naar het voortgezet onderwijs, op welke manier het voortgezet onderwijs vervolgens gebruik maakt van die gegevens en hoe een en ander zich verhoudt tot de invoering van de referentieniveaus.

Het voorliggende advies heeft betrekking op het tweede onderdeel, de informatieoverdracht tussen primair en voortgezet onderwijs. Accent in dat advies ligt op de overdracht van gegevens in het kader van de referentieniveaus. OCW, PO-Raad, VO-raad en AVS hebben afgesproken dat in het advies wordt aangegeven op welke wijze objectieve en valide gegevens een plaats krijgen in het onderwijskundig rapport. Het advies is gebaseerd op een aantal bronnen, te weten het onderzoek naar het verbeteren van de overgang PO-VO uitgevoerd door Oberon,¹ het verslag van de serie bijeenkomsten referentieniveaus die door de PO-Raad zijn gehouden in september en oktober 2010,² het verslag van een bijeenkomst over informatieoverdracht PO-VO, die in september door de beide raden en AVS is georganiseerd³ en het onderzoek naar het verplaatsen van de Cito-Eindtoets dat door Kohnstamm/ITS is uitgevoerd.⁴

Het advies is als volgt opgebouwd. Begonnen wordt in paragraaf 2 met een korte toelichting op de referentieniveaus. In paragraaf 3 volgt een typering van de informatieoverdracht tussen primair en voortgezet onderwijs op basis van het onderzoek van Oberon. Vervolgens wordt in paragraaf 4 een overzicht gegeven van de opbrengsten van vijf bijeenkomsten over de invoering van de referentieniveaus. In paragraaf 5 worden de bevindingen samengevat van de Rondetafel Overgang

¹ Oberon (2011). *Verbetering Informatieoverdracht PO/VO. Onderzoeksrapport*. Utrecht: Oberon.

² PO-Raad (2010). *Rondetafelbijeenkomsten referentieniveaus. Verslag*. Utrecht: PO-Raad.

³ PO-Raad (2010). *Verslag Ronde Tafel Overgang PO-VO, 14 september 2010*. Utrecht: PO-Raad.

⁴ Roeleveld, J., L. Mulder en T. Paas (2011). *De gevolgen van een latere afname van de Cito-Eindtoets Basisonderwijs*. Amsterdam/Nijmegen: Kohnstamm/ITS.

PO-VO van september 2010. Paragraaf 6 bevat een samenvatting van de resultaten van de pilots Verplaatsen Cito-Eindtoets. Aan de hand van deze opbrengsten wordt in paragraaf 7 een aantal aanbevelingen gedaan.

2 De referentieniveaus

Per 1 augustus 2010 is de 'Wet referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen' van kracht. Dat betekent dat scholen vanaf dat moment de referentieniveaus in hun onderwijsaanbod als uitgangspunt moeten nemen. De referentieniveaus beschrijven wat leerlingen moeten kennen en kunnen op het gebied van taal en rekenen. Voor taal gaat het om de domeinen mondelinge taalvaardigheid, leesvaardigheid, schrijfvaardigheid, het hanteren van begrippen en taalverzorging. Voor rekenen gaat het om de domeinen getallen, verhoudingen, meten en meetkunde en verbanden.

De referentieniveaus gelden voor het primair onderwijs, het voorgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. Voor het primair onderwijs zijn er twee beheersingsniveaus: het fundamentele niveau 1F en het hogere streefniveau 1S. De niveaus zijn integraal van toepassing op het speciaal basisonderwijs en alle vormen van speciaal onderwijs, met uitzondering van zeer moeilijk lerenden en meervoudig gehandicapte leerlingen (ZML en MG). Voor het voortgezet speciaal onderwijs worden de referentieniveaus nog vastgesteld in het kader van de wetgeving kwaliteit (voortgezet) speciaal onderwijs. Deze wetgeving treedt naar verwachting per 1 augustus 2013 in werking.

Voor de praktische invoering van de referentieniveaus op de scholen is een aantal jaren uitgetrokken. Ten eerste om scholen de gelegenheid te geven met de referentieniveaus te leren werken. Ten tweede omdat er over een aantal cruciale zaken nog onvoldoende duidelijkheid bestaat, zoals de wettelijk verplichte verzameling en overdracht van gegevens over het behaalde eindniveau ten opzichte van de referentieniveaus. Dit heeft onder andere te maken met het ontbreken van toetsen die bepalen wat de positie is van een leerling ten opzichte van de referentieniveaus (ondanks dat er dus wel toetsen zijn die de referentieniveaus inhoudelijk gezien dekken). In dit advies wordt expliciet aandacht gegeven aan de wijze waarop objectieve en valide gegevens in het kader van de referentieniveaus zouden moeten worden overgedragen van PO naar VO.

3 Informatieoverdracht

In opdracht van de PO-Raad, VO-raad en AVS heeft Oberon onderzocht hoe de informatieoverdracht tussen PO en VO verbeterd zou kunnen worden. Oberon heeft hierbij gekeken naar de informatiecategorieën waarbij overdracht van PO naar VO aan de orde is en naar het doel waarvoor het VO de informatie gebruikt.

3.1 Informatiecategorieën

Oberon heeft onderstaand voorbeeld uitgewerkt van categorieën van informatie waarbij overdracht van PO naar VO aan de orde is. De categorisering en onderliggende gegevensset is tot stand gekomen op grond van inhoudsanalyse van een groot aantal onderwijskundige rapporten die in de praktijk worden toegepast. Ook heeft Oberon in dit overzicht op basis van hun onderzoek aanbevelingen opgenomen als het gaat om aanlevering van PO naar VO. Het overzicht is besproken tijdens de rondetafels over referentieniveaus die door de PO-Raad zijn georganiseerd.

Categorie	Enkele voorbeelden van gegevens	Aanbeveling: Aanlevering door PO?
1) Cognitieve prestaties en capaciteiten	<ul style="list-style-type: none"> • Advies Voortgezet Onderwijs • Ontwikkelingsperspectief • Tweede gegeven (Cito-Eindtoets, LOVS, NIO) • Positie ten opzichte van de referentieniveaus Taal & Rekenen 	Ja, voor alle leerlingen Ja, voor alle leerlingen S(B)O Ja, overleg PO/VO welk tweede gegeven Ja, voor alle leerlingen
2) Onderwijshistorie	<ul style="list-style-type: none"> • Schoolloopbaan PO/ S(B)O (vertraagd/versneld) • Schoolwisselingen • Verzuim 	Ja, waar bijzonderheden zijn Ja, waar bijzonderheden zijn Ja, waar bijzonderheden zijn
3) Sociaal-emotionele ontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> • Resultaten persoonlijkheidsvragenlijst/ gedragsbeoordelingslijst • Gedragsbeoordeling door leerkracht 	Ja, instrument bij voorkeur COTAN-gekeurd In overleg PO/VO; bij voorkeur intersubjectief ⁵
4) Beperkingen, behandeling en begeleiding	<ul style="list-style-type: none"> • Belemmering in relatie tot onderwijsprestaties en –deelname • Gediagnosticeerde beperking in relatie tot onderwijsprestaties en –deelname • Handelingsplan 	In overleg PO/VO; bepaal ‘warm’/’koud’ Ja, waar bijzonderheden zijn; bepaal ‘warm’/’koud’ Ja, waar bijzonderheden zijn; bepaal ‘warm’/’koud’
5) Gedrag en houding	<ul style="list-style-type: none"> • Leermotivatie • Werkhouding • Gedrag in de klas 	In overleg PO/VO; bepaal ‘warm’/’koud’ In overleg PO/VO; bepaal ‘warm’/’koud’ In overleg PO/VO; bepaal ‘warm’/’koud’
6) Achtergrond-kenmerken	<ul style="list-style-type: none"> • Gezinsamenstelling / thuissituatie • Talenten en interesses van leerling • Ingrijpende gebeurtenissen in relatie tot prestaties/gedrag 	Nee, via ouders Nee, via ouders/leerling In overleg PO/VO; bepaal ‘warm’/’koud’

Schema 3.1: Overzicht informatiecategorieën bij de overdracht PO-VO.

3.2 Doelen

Oberon onderscheidt drie toepassingen of doelen van gebruik van informatie door het voortgezet onderwijs:

- 1 selectie en plaatsing
- 2 toewijzing van zorg en begeleiding
- 3 doorgaande leerlijnen

Selectie en plaatsing

De juiste leerling op de juiste plek is een veelgehoorde uitspraak als het gaat om de overgang van het primair naar het voortgezet onderwijs. Naast het schooladvies van de basisschool wordt bij de toelating een tweede onafhankelijk gegeven gebruikt, zoals de score op de Cito-Eindtoets. Naast cognitieve vaardigheden kunnen verder ook gegevens over de persoonsontwikkeling en het (school)gedrag van de leerling in overweging worden genomen.

⁵ De waarde van een leerkrachtbeoordeling kan worden vergroot door deze samen met de vorige leerkrachten op te stellen. Dit vergroot de betrouwbaarheid.

Toewijzing van zorg en begeleiding

Onderwijskundige rapporten informeren VO-scholen veelal ook over leer- en gedragsproblemen van leerlingen en de zorg en/of begeleiding die in relatie tot problematiek is geboden. Leerlinggegevens kunnen daarmee ook als basis dienen voor het continueren van het zorgaanbod. Onderwijskundige rapporten (of warme overdracht) bieden ook mogelijkheden tot het overdragen van vermoedens van een zorgbehoefte bijvoorbeeld van faalangst of dyslexie.

Doorlopende leerlijnen

Scholen voor voortgezet onderwijs ontvangen bij de overdracht van PO naar VO vaak diverse gegevens over de leerprestaties en ontwikkeling van leerlingen. Idealiter zou het VO deze gegevens gebruiken voor de inrichting van het onderwijs en voor het aansluiten bij het niveau van leerlingen op een bepaald leerdomein. Uit gesprekken met het VO blijkt dat niet alle aangeleverde gegevens goed te interpreteren zijn, met name wanneer het gaat om scores op methodegebonden toetsen. Maar ook gegevens uit het Cito LVS worden door het VO niet altijd bruikbaar gevonden, omdat ze niet aansluiten op het gangbare leerlingvolgsysteem in het VO (Cito VAS).⁶ De gegevens die worden aangeleverd door het primair onderwijs blijken dus niet automatisch vertaalbaar naar voor het voortgezet onderwijs bruikbare gegevens als gevolg van de diversiteit. Ook is er vaak sprake van een informatie-overload als het gaat om de hoeveelheid gegevens die het PO overdraagt aan het VO.

3.3 Drie varianten

De referentieniveaus voegen een nieuw element toe aan de overdracht van gegevens. Het schoolbestuur wordt namelijk op termijn verplicht over iedere leerling in het laatste leerjaar objectieve en valide gegevens te verzamelen, waaruit blijkt welk eindniveau de leerling heeft behaald ten opzichte van de referentieniveaus. De vraag is op welke wijze deze gegevens een plaats krijgen in het onderwijskundig rapport.

Oberon schetst een uitwerking in drie detailniveaus als het gaat om de overdracht van deze objectieve en valide gegevens met betrekking tot de referentieniveaus.

Detailniveau 1	Detailniveau 2	Detailniveau 3
Alleen totaalscore	Totaalscore + subscore	Totaalscore + subscore + score per onderdeel
Taal (1F/1S)	Taal: 1) Mondelinge taalvaardigheid 2) Leesvaardigheid 3) Schrijfvaardigheid 4) Begrippen en taalverzorging	Taal: (bijvoorbeeld voor mondelinge taalvaardigheid) a) Gespreksvaardigheid b) Luistervaardigheid c) Spreekvaardigheid
Rekenen (1F/1S)	Rekenen: 1) Getallen 2) Verhoudingen 3) Meten en meetkunde 4) Verbanden	Rekenen: (bijvoorbeeld voor getallen) a) Notatie, taal, betekenis b) In verband brengen c) Gebruik van getallen

Schema 3.2: Drie varianten voor gegevensoverdracht PO-VO.

⁶ Cito heeft een aansluiting van beide systemen in het verleden nooit ontwikkeld omdat er vanuit de scholen op dat moment ook geen vraag naar was. Inmiddels is de ontwikkeling hiervan in gang gezet.

In de meest basale vorm van detailniveau 1 draagt een basisschool aan de VO-school over of een leerling zich ten opzichte van referentieniveaus bevindt op één van de volgende posities:

- onder niveau 1F
- op niveau 1F
- op het niveau 1S

Het bezwaar van dit schaalniveau is echter dat het heel grofmazig is en daardoor voor VO-scholen weinigzeggend en weinig bruikbaar zal zijn om doorgaande leerlijnen of remediërende hulp vorm te geven.

Detailniveau 2 gaat uit van een score op domeinniveau, dus voor taal de domeinen mondelinge taalvaardigheid, leesvaardigheid, schrijfvaardigheid, begrippenlijst/taalverzorging en voor rekenen de domeinen getallen, verhoudingen, meten/meetkunde en verbanden. Dit detailniveau lijkt sterk op de domeinen waarvoor LVS-toetsen beschikbaar zijn als onderdeel van het Leerling- en onderwijsvolgsysteem (LOVS) van Cito.⁷ Veel basisscholen werken met deze toetsen en soms worden de gegevens ervan overgedragen aan het VO. Een voordeel van dit schaalniveau boven detailniveau 1 is dat inzichtelijk wordt gemaakt met welke onderdelen van taal en rekenen een leerling moeite heeft, al zit hij of zij als geheel op 1F of 1S niveau. Voor de vervolgschool biedt dit handvatten om leerlingen op bepaalde onderdelen extra ondersteuning te bieden.

Bij detailniveau 3 is de mate van gedetailleerdheid nog veel groter en wordt het domein nog verder uitgesplitst. Bij het domein 'Getallen' wordt dan ook gekeken naar de scores op subdomeinen als 'notatie, taal, betekenis', 'in verband brengen' en 'gebruik van getallen'. Dit levert veel informatie op, maar het is volgens Oberon de vraag of het niet leidt tot een 'informatieoverload' die de bruikbaarheid voor het voortgezet onderwijs vermindert.

4 Referentieniveaus en informatieoverdracht

De resultaten van het onderzoek van Oberon zijn besproken tijdens de rondetafelbijeenkomsten over referentieniveaus die door de PO-Raad zijn georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomsten is een groot aantal thema's de revue gepasseerd. In deze paragraaf worden de thema's kort besproken.

Compleet of overcompleet

Volgens de meerderheid van de deelnemers is de gegevensset zoals gespecificeerd in schema 3.1 compleet. Opgemerkt is dat de gegevensset wellicht overcompleet is, met name omdat het voortgezet onderwijs lang niet alle genoemde gegevens ook daadwerkelijk gebruikt. In dat geval heeft het volgens de deelnemers uiteraard ook weinig meerwaarde om de gegevens over te dragen. Er moet dan ook kritisch worden bekeken welke gegevens daadwerkelijk gebruikt worden en alleen deze gegevens moeten worden overgedragen.

Regionale afspraken

De meeste deelnemers vinden dat de afspraken over gegevensoverdracht met name op regionaal niveau gemaakt moeten worden. Voor een goede overdracht is het immers van belang dat het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs elkaar op lokaal en regionaal niveau bestuurlijk

⁷ Hier past wel een nuancering. Voor het domein mondelinge taalvaardigheid zijn alleen toetsen beschikbaar voor het subdomein luisteren en niet voor gespreks- en spreekvaardigheid. Verder geldt dat voor schrijfvaardigheid alleen maar indirecte metingen (in bijvoorbeeld Entree- en Eindtoets Basisonderwijs van Cito) beschikbaar zijn en dat ook voor begrippenlijst en taalverzorging alleen subdomeinen gemeten worden zoals spellingvaardigheid. Voor Rekenen kunnen wel alle domeinen getoetst worden (al is het onderdeel verbanden momenteel minder in de voorhanden zijnde toetsen vertegenwoordigd en zijn er voldoende opgaven nodig om het onderscheid tussen deze domeinen te kunnen maken).

kunnen vinden. Dat zorgt ervoor dat de afspraken ook 'landen' in de organisaties. Landelijke afspraken moeten volgens de deelnemers dan ook tot een minimum beperkt worden. In één van de bijeenkomsten wordt gepleit voor een landelijk kader dat houvast kan bieden bij het regionaal inrichten van de overdracht PO-VO, maar voor alle deelnemers geldt dat wat daadwerkelijk landelijk vastgelegd wordt minimaal, helder en zoveel mogelijk gestandaardiseerd moet zijn (koude overdracht). Eenduidigheid in terminologie is een belangrijk aandachtspunt daarbij. Subjectieve termen als 'de leerling vertoont lastig gedrag' moeten daarbij vermeden worden. Het lastige gedrag moet dan bijvoorbeeld blijken uit een score op een observatielijst.

Bruggen bouwen tussen PO en VO

Meerwaarde van de referentieniveaus in de overdracht is volgens alle deelnemers dat deze voorzien in de benodigde eenduidigheid in taalgebruik tussen de beide sectoren. Op die manier vergemakkelijken ze de dialoog die zo noodzakelijk is voor een goede overdracht maar die, vooral door de cultuurverschillen tussen beide sectoren, te vaak nog achterwege blijft. Ook de komst van de referentieniveaus zal de schotten tussen de sectoren echter niet (geheel) oplossen. Daarvoor is de ontmoeting tussen de 'twee werelden' van belang. Volgens de meeste deelnemers moet dit op regionaal niveau georganiseerd en geïnitieerd worden. In één van de bijeenkomsten wordt opgemerkt dat ook de sectorraden dit vanuit hun gezamenlijke verantwoordelijkheid moeten faciliteren, bijvoorbeeld door 'good practices' op dit gebied te ontsluiten en het inrichten van regionale netwerken PO-VO te stimuleren.

Schooladvies en objectief criterium/selectie en plaatsing

In alle bijeenkomsten komt naar voren dat het overdragen van informatie over de cognitieve prestaties en capaciteiten het belangrijkste onderdeel is van de overdracht en voor alle leerlingen moet gebeuren (dit is conform het schema). De deelnemers geven daarnaast aan dat het advies van de school op basis van onder meer de resultaten van een leerling op de tussentijdse toetsen van het volgsysteem een prominentere plek in de overdracht zou moeten krijgen dan nu in sommige regio's het geval is (waar teveel wordt uitgegaan van alleen het onafhankelijk, tweede gegeven). In vrijwel alle bijeenkomsten wordt bovendien aangegeven dat de over te dragen informatie over de cognitieve prestaties zich niet zou moeten beperken tot de prestatie van een leerling op een toets aan het einde van het laatste leerjaar primair onderwijs. Ook de gegevens van eerdere metingen als onderdeel van het volgsysteem moeten bij de overdracht betrokken worden.

De deelnemers merken op dat de informatie die moet worden overgedragen over de vaardigheid van een leerling ten opzichte van de referentieniveaus voldoende gedetailleerd (tenminste op het niveau van de door de commissie Meijerink onderscheiden domeinen) en diagnostisch van aard moet zijn. Alleen dan kan het voortgezet onderwijs de gegevens daadwerkelijk als uitgangspunt nemen voor de inrichting van het onderwijs en optimaal aansluiten bij waar de leerling in het primair onderwijs gebleven is. Het gaat er daarbij ook om dat de informatie die wordt overgedragen zo actueel mogelijk is.

Doorgaande lijn

In het gesprek over de overdracht van informatie over de cognitieve prestaties benadrukken de deelnemers voortdurend dat het overdragen van deze informatie ten dienste staat van het kunnen creëren van een doorlopende leerlijn. Alle deelnemers zien de komst van de referentieniveaus dan ook als een mogelijkheid van het toevoegen van een extra dimensie aan de overdracht. Met behulp van actuele gegevens van het primair onderwijs over de referentieniveaus kan het voortgezet onderwijs straks beter aansluiten bij de onderwijsbehoefte van de leerling (inrichting van het onderwijs), naast de nu bestaande, vaak 'smalle' overdracht van gegevens in het kader van toelating

en plaatsing (in welke type voortgezet onderwijs en in welke specifieke klas wordt de leerling geplaatst) en toewijzing van extra zorg (bijvoorbeeld een sociale vaardigheidstraining). Zorg van veel van de deelnemers is echter of het voortgezet onderwijs de gegevens ook daadwerkelijk gaat gebruiken voor het realiseren van de doorlopende leerlijn. De gegevens uit de overdracht PO-VO zijn nu binnen het voortgezet onderwijs vaak niet breed bekend: niet alle docenten van de leerling zijn op de hoogte en ook de mentor is dat helaas niet altijd. De meeste deelnemers vinden dat de informatie over cognitieve prestaties en capaciteiten via de 'koude' overdracht kan worden overgedragen. Maar dan moet deze wel aangevuld worden met een warme overdracht die met name ten dienste staat van de doorlopende leerlijn: het goed kunnen inspelen op de beginsituatie waarmee de leerling het voortgezet onderwijs instroomt.

Zorg en begeleiding

Naast de informatie over cognitieve prestaties en capaciteiten is bij zorgleerlingen ook informatie over de beperkingen, behandeling en begeleiding nodig (uiteraard alleen wanneer van toepassing, dus als er bijzonderheden zijn). Immers aan de hand van deze informatie kan onderbouwd worden waarom een leerling een bepaald niveau bereikt heeft (en in relatie tot de referentieniveaus bijvoorbeeld 1F niet heeft gehaald) en wat eraan gedaan is om de leerling zo ver mogelijk te krijgen. Als het gaat om de overdracht van informatie omtrent leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, is het van groot belang dat er ook gegevens worden overgedragen omtrent de aanpak die bij de betreffende leerling heeft geleid tot succes. Het overdragen van begeleidingsadviezen is met andere woorden essentieel: wat heeft deze leerling nodig in het contact met de groep, de leerkracht, welke hulpmiddelen zijn van belang enzovoorts. In het schema zou volgens de deelnemers dan ook meer uitgegaan moeten worden van de bevorderende en belemmerende factoren (aansluitend op het handelingsgericht werken) en niet zozeer van alleen het overdragen van beperkingen in medische termen (leerling met autisme). Tot slot wordt nog specifiek opgemerkt dat het primair onderwijs op de hoogte moet zijn van de zorgstructuur van het voortgezet (speciaal) onderwijs. De over te dragen begeleidingsadviezen moeten immers wel in de school voor voortgezet onderwijs gerealiseerd kunnen worden.

Rol ouders en leerlingen

Het is van belang ouders en leerlingen actief te betrekken bij de overdracht. Uiteraard moeten ouders toestemming verlenen als het gaat om de overdracht van gegevens van PO naar VO. Naast deze formele rol van ouders zijn er in de bijeenkomsten andere voorbeelden genoemd van manieren waarop ouders en leerlingen betrokken kunnen worden bij de overdracht. Ter illustratie is gewezen op de mogelijkheid leerlingen bij de overdracht te betrekken door hen zelf een portfolio te laten samenstellen of door hen een motivatiebrief te laten schrijven waarin zij de keuze voor de betreffende school voor voortgezet onderwijs onderbouwen. Alle deelnemers geven echter aan dat dit op regionaal niveau afgesproken en verder uitgewerkt moet worden.

Terugkoppeling van VO naar PO

De gezamenlijke verantwoordelijkheid wordt bevorderd door het structureel terugkoppelen van gegevens door het voortgezet onderwijs naar het primair onderwijs. Ook de invulling van deze terugkoppeling en de momenten waarop dit moet plaatsvinden, moeten regionaal afgesproken worden. Er zijn enkele concrete voorbeelden genoemd in de bijeenkomsten. Zo wordt om het schooladvies aan te scherpen veelvuldig gepleit voor een terugkoppeling na de eerste drie leerjaren voortgezet onderwijs (dan is de differentiatie naar schooltype immers voor alle leerlingen bekend). Een ander voorbeeld betreft de begeleiding van leerlingen; scholen voor voortgezet onderwijs koppelen hun ervaringen op het gebied van specifieke begeleiding van een leerling terug naar het

primair onderwijs en gaan vervolgens samen na wat wel en niet werkt. Tot slot zijn regionale voorbeelden genoemd waarbij de terugkoppeling van VO naar PO twee keer per jaar plaats vindt om op die manier de afstemming te verbeteren.

5 Rondetafel Overgang PO - VO

In september 2010 is een rondetafelbijeenkomst over de overgang PO – VO geweest voor bestuurders en algemeen directeuren uit het primair en voortgezet onderwijs. Het doel van de bijeenkomst was te onderzoeken hoe de sectoren (PO en VO), die zich gezamenlijk verantwoordelijk voelen voor een soepele overgang, beter kunnen samenwerken; waar liggen mogelijkheden en wat zijn knelpunten.

Cultuurverschillen

Alle betrokkenen waren het er over eens dat de begeleiding op dit schakelmoment beter georganiseerd zou moeten worden, om uitval, afstroom of andere negatieve effecten beter tegen te gaan. Groot struikelblok is niet zozeer de inhoud en vorm van de informatie die wordt overgedragen. Dit vraagt wel aandacht, maar daar zijn vaak al regionale of lokale afspraken over gemaakt. Vooral de cultuurverschillen tussen PO en VO blijken lastig. Volgens de deelnemers staan deze cultuurverschillen een goede overdracht vaak in de weg. Een suggestie die werd gedaan om de verschillen te verminderen was de implementatie van handelingsgericht werken in het VO. Er moet, zo wordt gesteld, gekeken worden naar wat kinderen nodig hebben; de onderwijsbehoefte moet bepaald worden en moet centraal staan in het onderwijsaanbod.

Kern van de aanpak om cultuurverschillen te verminderen is volgens de deelnemers de ontmoeting tussen docenten in het VO en PO, zodat er kennis en uitwisseling kan ontstaan over elkaars werk- en denkprocessen. Dit kan door de besturen en hun scholen direct zelf worden opgepakt. Daarnaast zijn er door de deelnemers voorbeelden genoemd op het gebied van de opleiding. Voorgesteld werd in de lerarenopleidingen aandacht te besteden aan elkaars cultuur en werkwijze door Pabo-studenten stages te laten lopen in het VO en studenten van een lerarenopleiding op de basisschool.

Resultaatafspraken

In het verlengde hiervan wordt opgemerkt dat PO- en VO-scholen resultaatafspraken zouden moeten maken: wat je belooft in het PO, moet je kunnen waarmaken in het VO. Dat betekent dat er inzicht moet zijn in de scores van leerlingen op de verschillende domeinen van de referentieniveaus. In dat kader is er overeenstemming over het idee de Cito-Eindtoets later in het schooljaar af te nemen. Immers dan kun je aan de hand van de meest actuele gegevens aangeven wat een leerling aan het einde van groep 8 daadwerkelijk kan en met welke bagage ze starten in het VO.

Andere organisatievormen

De betrokkenen hebben suggesties gedaan om ook te zoeken naar andere organisatievormen tussen primair en voortgezet onderwijs. Er is bijvoorbeeld gesproken over het realiseren van vormen van onderwijs voor leerlingen in de leeftijd van 10 tot en met 14 jaar en over varianten zoals kindcentra voor kinderen van 2-15 jaar. Het onderwijs in de kindcentra moet worden gegeven op basis van het ontwikkelingsperspectief van kinderen. Differentiëren en werken met groepsplannen is daarbij van belang. Hieraan verwant is de suggestie een indeling te maken in drie groepen, om de overgang van het PO naar het VO te vergemakkelijken: 2 – 6 jaar (spelend leren), 6 – 10 jaar (oriënterend leren) en 10 – 14 (kwalificerend leren). De deelnemers zien in dit kader wel mogelijkheden door het instellen van een zogenaamde 'regelvrije zone'. Om echt andere organisatievormen te realiseren, moet er meer geëxperimenteerd kunnen worden.

6 Verplaatsen Cito-Eindtoets

In de overgang van het primair naar het voortgezet onderwijs speelt de Cito-Eindtoets een specifieke rol. Niet alleen zijn de gegevens van de Cito-Eindtoets een onderdeel van de informatieoverdracht, maar de Cito-Eindtoets speelt ook een rol in procedures rond de overgang PO-VO. In het kader van het programma Effectief Schakelen is in 2010 een pilot uitgevoerd, waarbij in vier regio's op in totaal 55 basisscholen de Cito-Eindtoets niet begin februari is afgenomen, maar zo'n zeven weken later (eind maart). In het onderzoek is nagegaan:

- wat de effecten zijn van de verplaatsing van de Cito-Eindtoets voor de aandacht voor de basisvaardigheden in het onderwijsaanbod
- wat de effecten zijn van de verplaatsing van de Cito-Eindtoets voor de leerprestaties van leerlingen in groep 8
- wat de gevolgen van de verplaatsing van de Cito-Eindtoets zijn voor de procedures rond overgang van basis- naar voortgezet onderwijs
- wat de effecten zijn van verplaatsing van de Cito-Eindtoets voor de leerprestaties in de eerste maanden van het voortgezet onderwijs

Uit het onderzoek van het ITS/Kohnstamminstituut komen de volgende hoofdzaken naar voren:

- Er is in groep 8 van het primair onderwijs sprake van een afname van de aandacht voor taal en rekenen gedurende het schooljaar. Het aandeel lessen taal en rekenen daalt van ongeveer 50% eind januari 2010 naar ongeveer 40% in juni en de hoeveelheid tijd die gemiddeld per dag aan les in taal en rekenen wordt besteed daalt van ongeveer 130 minuten naar een kleine 90 minuten. Deze dalende trend doet zich zowel voor op de pilotscholen (waar de eindtoets later is afgenomen) als op de controlescholen (waar de eindtoets op de reguliere afnamedatum is voorgelegd). De onderzoekers concluderen dat het ongeveer zeven weken later afnemen van de Cito-Eindtoets er niet toe leidt dat er op de pilotscholen duidelijk meer en langer aandacht wordt besteed aan de basisvaardigheden.
- De scholen die meededen aan de pilot laten geen verschillen zien in leerprestaties ten opzichte van de controlescholen. De latere afname van zo'n zeven weken heeft niet tot gevolg dat er op de pilotscholen ook (gemiddeld) hogere scores worden behaald. Dat geldt zowel voor de totaalscore als voor de score op de onderdelen Taal, Rekenen en Studievaardigheden.
- Verplaatsing van de toets naar eind maart krijgt steun van ruim 60% van de PO-scholen. 25% is tegen de verplaatsing en circa 15% is neutraal. De VO-scholen zijn meer verdeeld: 40 procent is voorstander, bijna 40 procent tegenstander en circa 20 procent neutraal. Voor verplaatsing naar eind mei lopen volgens het rapport weinig scholen warm.
- Wat betreft de procedures rond de overgang zouden veel PO-scholen het liefst zien dat de Cito-Eindtoets een minder belangrijke rol zou spelen in het hele overgangstraject. Als belangrijkste voordeel van een latere afname van de Cito-Eindtoets noemen PO-scholen dan ook dat andere toetsgegevens en het schooladvies zelfcentraal komen te staan. Hoewel ook veel VO-scholen het een voordeel zouden vinden als andere toetsgegevens en het advies zwaarder gaan wegen in het overgangstraject, vinden zij de Cito-Eindtoets nu een nuttig instrument als tweede gegeven naast het advies van de basisschool (en is het voor de toelating tot de meeste schooltypen VO ook wettelijk verplicht dat VO-scholen bij de toelating gebruik maken van een tweede gegeven). Toch zegt bijna 70% van de scholen dat de score niet zo zwaar of helemaal niet zwaar meetelt bij de toelating. Ze vertrouwen op het advies van de basisschool, ook bij een lagere score op de Cito-toets dan men op grond van het advies zou mogen verwachten.
- De nadelen van de verplaatsing die door zowel de PO- als de VO-scholen worden genoemd, hebben vooral betrekking op het te krappe tijdpad voor advisering, schoolkeuze en toelating. PO-

scholen verwachten bij hun planning weinig hinder te ondervinden van een latere afname van de toets. VO-scholen verwachten dat ze te weinig tijd zullen krijgen voor het opstellen van een formatieplan, en ook de PO-scholen denken dat met name de VO-scholen problemen met de planning zullen krijgen. Voor de controlescholen was dit een verwachting, voor een aantal van de pilotscholen blijkt uit het onderzoek dat dit ook de ervaring is. De pilotscholen waren na de zomervakantie vooral over het tijdspad minder positief dan in het voorjaar het geval was. Een latere afname zal ertoe leiden dat de planning op de VO-scholen in het gedrang komt.

- Het onderzoek naar de vakantiedip laat een verschillend patroon zien voor de taal- en de rekenvaardigheid. De gemiddelde scores voor de leesvaardigheid van de leerlingen nemen tussen het midden en het eind van groep 8 af en deze trend zet zich door in het begin van het voortgezet onderwijs: de daar gemeten leesvaardigheid ligt ongeveer op hetzelfde niveau als aan het eind van groep 7. Bij de rekenvaardigheid zien we ook een afname van de gemiddelde vaardigheden tussen het midden en het eind van groep 8, maar deze is duidelijk minder dan bij taal en aan het begin van het voortgezet onderwijs zijn de gemiddelde vaardigheden weer toegenomen. Bij deze ontwikkelingen zien we geen systematische verschillen tussen leerlingen van de pilotscholen, die de Eindtoets later hebben afgenomen, en leerlingen van controlescholen met een reguliere afname van de Eindtoets.

De onderzoekers van ITS/Kohnstamm uiten hun zorg over de kwaliteit van het onderwijs in de laatste maanden van de basisschool. Uit het onderzoek blijkt dat naarmate het schooljaar vordert het aandeel lessen in taal en rekenen afneemt; er wordt minder tijd aan besteed. Ook dalen de toetsscores voor begrijpend lezen en rekenen/wiskunde. Zeven weken later afnemen van de Eindtoets heeft geen aantoonbaar effect gehad op deze ontwikkeling. De onderzoekers geven daarbij echter aan dat zeven weken mogelijk te kort is geweest om tot meetbare resultaten te komen.

7 Aanbevelingen

Op grond van bovenstaande bronnen hebben de PO-Raad, VO-raad en AVS onderstaande adviezen geformuleerd voor de overdracht PO – VO.

Overdracht in het kader van de referentieniveaus

In algemene zin staan de PO-Raad, AVS en VO-raad op het standpunt zo min mogelijk landelijk te regelen op het gebied van informatieoverdracht. Scholen voor primair en voortgezet onderwijs hebben nagenoeg altijd op regionaal of lokaal niveau afspraken gemaakt over de overdracht. Het voorstel is om op landelijk niveau alleen afspraken te maken over cognitieve prestaties en capaciteiten in het kader van de referentieniveaus. Voor overige informatie is het niet nodig en wenselijk om de wijze van invulling centraal vast te leggen.

Het advies is om met betrekking tot de referentieniveaus uit te gaan van detailniveau 2 (zie paragraaf 3.3). Dat betekent dat in het kader van de overdracht PO – VO wordt gewerkt met het doorgeven van een score op domeinniveau. Voor taal betreft het de domeinen mondelinge taalvaardigheid, leesvaardigheid, schrijfvaardigheid, begrippen/taalverzorging en voor rekenen de domeinen getallen, verhoudingen, meten/meetkunde en verbanden.

Het detailniveau 2 lijkt sterk op de domeinen waarvoor LVS-toetsen beschikbaar zijn als onderdeel van het Leerling- en onderwijsvolgsysteem (LOVS) van Cito. Wel moet worden opgemerkt dat niet voor alle domeinen toetsen beschikbaar zijn. Het advies is om voor taal in eerste instantie alleen die domeinen te toetsen waarvoor ook toetsen voorhanden zijn. Voor schrijfvaardigheid kan worden volstaan met een indirecte meting (eventueel) aangevuld met meer portfolio-achtige gegevens. Dat kan ook voor gespreks- en spreekvaardigheid. In dat kader kunnen standaard beoordelingsmodellen

ontwikkeld worden, die niet meegenomen worden in de eindtoetsing maar door de school zelf gebruikt kunnen worden. Voor Rekenen kunnen wel alle domeinen getoetst worden. De bestaande toetsen zullen echter uitgebreid moeten worden, zodat voor alle domeinen een goed beeld ontstaat. Daarnaast adviseren de organisaties de LVS-toetsen uit het PO en VO op elkaar aan te laten sluiten, zodat op dat punt de doorgaande lijn uit de referentieniveaus geregeld is.

Informatieoverdracht op de overige thema's

Zoals eerder opgemerkt staan de organisaties op het standpunt op landelijk niveau in beperkte mate afspraken te maken over de informatieoverdracht PO – VO. De afspraken op het gebied van cognitieve prestaties en capaciteiten zoals zojuist geschetst, worden wat betreft de organisaties op landelijk niveau gemaakt. Voor het overige is het niet nodig en wenselijk zaken landelijk te regelen. Dat betekent dat de overdracht van informatie op het gebied van a) onderwijshistorie,⁸ b) sociaal-emotionele ontwikkeling, c) beperkingen, behandeling en begeleiding, d) gedrag en houding en e) achtergrondkenmerken niet landelijk geregeld moet worden, maar op regionaal en/of lokaal niveau door schoolbesturen in het primair en voortgezet onderwijs moet worden ingevuld. Hierbij is het van groot belang dat er bij afspraken op regionaal of lokaal niveau eenduidigheid is over de terminologie. Voor alle betrokkenen moet duidelijk zijn welke gegevens bij de informatiecategorieën worden bedoeld. De ontwikkeling van het Elektronisch Leerdossier (ELD) zal naar verwachting bijdragen aan het vergroten van de uniformiteit van gegevensoverdracht, omdat het ELD voorziet in een gemeenschappelijke 'taal' en infrastructuur waardoor gegevens die een basisschool vanuit het schoolinformatiesysteem wil overdragen aan de vervolgschool ook op de juiste plek in het schoolinformatiesysteem van de vervolgschool terecht komt. Het ELD zorgt voor een landelijke standaard gegevensset en de techniek waardoor scholen de gegevens kunnen ontvangen. Scholen hoeven niet voor elke leerling alle gegevens uit de set over te dragen. Zoals eerder bepleit is het voor de informatieoverdracht PO-VO van belang regionaal afspraken te maken over deze niet verplichte gegevens, waarbij de gegevensset PO-VO van het ELD⁹ dient als kader. Te meer omdat het gevaar bestaat dat met het ELD een veelheid aan gegevens wordt overgedragen die kunnen afleiden van de kern van de zaak: de doorgaande lijn van leerlingen. In het belang van de leerling wordt daarom door de betrokken organisaties dringend aanbevolen om sterk in te zetten op het bij besturen bevorderen van het maken van afspraken in hun regio of samenwerkingsverband over de overdracht van informatie, specifiek op het gebied van beperkingen, behandeling en begeleiding. In het kader van de overdracht PO-VO en de doorgaande leerlijn van leerlingen zou ieder bestuur de invulling en het gebruik hiervan dienen te regelen in hun regio of samenwerkingsverband. Het voorstel van de organisaties is dan ook dat scholen voor PO en VO moeten gaan beschikken over een overgangprotocol en zich daarover verantwoorden in hun jaarverslag. Het ELD en Vensters VO en PO dienen daarbij ingezet te worden. Dit heeft tevens als voordeel dat overbodige bureaucratie voorkomen wordt.

Toetsing referentieniveaus ten behoeve van de doorgaande lijn

De betrokken organisaties onderschrijven het voornemen om eindtoetsing van de referentieniveaus in het primair onderwijs in te voeren. Op die manier kan het primair onderwijs zichtbaar maken welk eindniveau zij met haar leerlingen bereikt en deze informatie ten behoeve van de doorgaande leerlijn goed overdragen aan het voortgezet onderwijs. Alle organisaties onderschrijven dat het voor een doorgaande lijn tussen PO en VO van belang is dat er actuele informatie in het kader van de referentieniveaus wordt overgedragen van PO naar VO. Dit pleit voor het zo laat mogelijk afnemen van de eindtoets in het primair onderwijs.

⁸ Zie het schema in paragraaf 3.1 voor een toelichting

⁹ ELD (maart 2010). *Gegevenset po-vo, versie 1.0.*

In het kader van selectie en plaatsing is het voor het voortgezet onderwijs echter van belang tijdig over de informatie te beschikken op grond waarvan zij leerlingen al dan niet kunnen plaatsen. Naast het schooladvies is hierbij een tweede gegeven (toets ten behoeve van het onafhankelijk advies) nodig. Waar het dus vanuit de doorgaande leerlijn wenselijk is om de eindtoets in het primair onderwijs zo laat mogelijk af te nemen, leidt dit voor het voortgezet onderwijs tot praktische problemen op het gebied van organisatie en formatie.

Vanuit de sectoren bestaan dan ook verschillende visies ten aanzien van het afnametijdstip van de eindtoets in het primair onderwijs. De sector PO stelt voor de toetslast voor het primair onderwijs niet te verzwaren en de toetsing van de referentieniveaus te combineren met de toetsing ten behoeve van het onafhankelijk advies voor het best passende type vervolgonderwijs. Om de beschikbare onderwijstijd optimaal te benutten en in het kader van de doorlopende leerlijn zo recent mogelijke informatie over te dragen naar het voortgezet onderwijs, is het advies de gecombineerde eindtoetsing op een zo laat mogelijk tijdstip in het laatste leerjaar primair onderwijs te laten plaatsvinden.¹⁰ Door de latere afname zal het belang van het schooladvies toenemen. Vooraanmelding¹¹ voor het VO op basis van het schooladvies, onder meer gebaseerd op gegevens uit het leerlingvolgsysteem, kan dan in het vroege voorjaar plaatsvinden. Deze aanmelding zou dan op basis van het tweede gegeven (het advies op basis van de score op de eindtoets) later in het schooljaar definitief kunnen worden gemaakt. Indien blijkt dat er sprake is van een grote afwijking tussen schooladvies en score op de eindtoets vindt er een gesprek plaats tussen basisschool en school voor voortgezet onderwijs. Op basis van dit gesprek wordt besloten of en zo ja in welk schooltype een leerling wordt geplaatst. Met name om de reden dat het schooladvies van groter belang wordt, kon het later afnemen van de eindtoets op brede steun rekenen gedurende de diverse rondetafelbijeenkomsten die door de PO-Raad zijn georganiseerd.

Ook de VO-raad is er voorstander van de toets ten behoeve van de selectie en plaatsing te combineren met de toetsing in het kader van de referentieniveaus, echter met een voorwaarde ten aanzien van het tijdstip van afname. Gezien de organisatorische en personele consequenties voor het voortgezet onderwijs wil de VO-raad dat de resultaten van de toets uiterlijk 1 mei beschikbaar zijn zodat de plaatsing van leerling op een verantwoorde manier kan plaatsvinden.

De betrokken organisaties adviseren tot slot om parallel aan het proces van invoeren van een landelijke eindtoets voor het primair onderwijs, het onderwijsveld te scholen zodat ze een nog scherper advies voor het voortgezet onderwijs kunnen formuleren. Het schooladvies wordt immers belangrijker. In dit kader is een doorlopend LVS voor PO en VO (LOVS en VAS) dat aansluit bij de referentieniveaus een belangrijk hulpmiddel. De betrokken organisaties adviseren om zo'n systeem snel te ontwikkelen en beschikbaar te stellen.

Aansluiting bij ELD

De verplicht over te dragen toetsgegevens worden via de standaarden van het ELD overgedragen door het primair aan het voortgezet onderwijs. De raden en AVS adviseren om in het ELD-overleg de overdracht van toetsgegevens nadrukkelijk op de agenda te plaatsen.

¹⁰ Uit het onderzoek van Kohnstamm/ITS blijkt overigens dat opschuiven van de Cito-Eindtoets met zo'n zeven weken geen effect heeft.

¹¹ Als op termijn de zorgplicht van kracht wordt, heeft aanmelding een juridische status. De consequenties hiervan zijn op dit moment nog niet goed te overzien. Er moet daarom helder worden uitgewerkt welke status zo'n vooraanmelding i.r.t. de zorgplicht heeft en wat dit betekent voor de plaatsing van een leerling in het VO. Uitgangspunt is dat de stappen in de overgang zo transparant en helder mogelijk zijn voor leerlingen en ouders.

Verminderen van de cultuurverschillen

Naast de overdracht van gegevens over leerlingen is in alle raadplegingen die georganiseerd zijn naar voren gekomen dat het van groot belang is om de cultuurverschillen tussen primair en voortgezet onderwijs te verminderen. De sectoren zullen dit zelf ter harte moeten nemen. Geprobeerd wordt dit vorm en inhoud te geven binnen de bestaande wettelijke mogelijkheden. In het geval regelgeving hierbij klemmend werkt, stellen de organisaties voor regelvrije zones mogelijk te maken, zodat nieuwe vormen van samenwerking en echte uitwisseling tussen PO en VO beproefd kunnen worden.

Een nuancering tot slot

Leerresultaten en voldoende tijd voor de basisvaardigheden zijn van groot belang. Dat wordt door de PO-Raad, AVS en VO-raad onderschreven. De focus op resultaten en op de overdracht van resultaten heeft het risico in zich dat de toets een doel op zich wordt. Hier willen de organisaties voor waken. Het gaat immers niet om doorlopende toetslijnen, maar om doorlopende leerlijnen: toetsen zijn daarbij een hulpmiddel, geen doel. Juist het gebruik van toetsgegevens voor het (over de sectoren heen) optimaal inrichten van het onderwijsleerproces is waar het bij de toetsing om moet gaan. Daarnaast is het verminderen van cultuurverschillen, zodat beide sectoren van elkaars aanpak kunnen leren, een sterkere lijn voor een optimale overdracht.